

Instytut Archeologii i Etnologii PAN: to już 60 lat działalności...

Historia Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, a nade wszystko okoliczności jego zaistnienia w nauce, są ściśle związane z wielkimi inicjatywami badawczymi Polski powojennej. Być może nie wszyscy dzisiaj pamiętają, że podstawą jego narodzin było scedowanie prerogatyw i programów badawczych ówczesnego Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego, na czele którego stał profesor Aleksander Gieysztor, na nowo powstały Instytut Historii Kultury Materialnej PAN – bo taka była jego pierwsza nazwa. Konsekwencją decyzji tamtych lat pozostaje ogólnopolska struktura Instytutu oraz układ reprezentowanych w nim dyscyplin: archeologii, etnologii i historii kultury materialnej, wraz z dołączonym później zapleczem laboratoryjnym. Wszystko to wyróżnia Instytut na tle innych placówek.

Od kilku lat przyszło nam działać w okresie trudnym, bo związanym z reformowaniem finansowania nauki polskiej, zmieniających się kryteriów oceny jednostek naukowych, a nade wszystko znanego niedostatku środków finansowych na ich działalność statutową. W przypadku Instytutu – jednostki największej w Wydziale I Nauk Humanistycznych i Społecznych PAN, a zarazem jednej z największych w Akademii, ma to znaczenie szczególne. Podstawowym zadaniem Instytutu pozostaje niewątpliwie efektywna realizacja dobrych programów badawczych. Ich liczba jest znacząca. Działalność podstawowa wymaga jednocześnie efektywnego zarządzania majątkiem trwałym: budynkami stanowiącymi siedziby jednostek organizacyjnych – ośrodków i pracowni – w wielu miejscach kraju, laboratorium i pięcioma depozytami: w Wolinie, Poznaniu, Opolu, Krakowie (Igołomia-Branice) i Warszawie (Łomianki). Część naszych budynków ma status obiektów zabytkowych. Utrzymanie tak rozległej infrastruktury Instytutu oznacza konieczność corocznego pozyskiwania dodatkowych środków finansowych. Obok działalności naukowo-badawczej jest to od lat istotny element naszych działań.

Byliśmy świadomi, że – wobec procesów zachodzących w nauce polskiej ostatniego dziesięciolecia – dotychczasowa formuła organizacyjno-naukowa Instytutu wymaga zmian. Dlatego w roku 2008 podjęliśmy program przygotowania i wdrożenia reform strukturalnych. Skoncentrowaliśmy się przy tym na kilku węzłowych problemach. Na poziomie programów naukowych było to systematyzowanie, a następnie konsolidacja realizowanych tematów badawczych oraz wprowadzanie nowych, o wymiernej wartości naukowej: interdyscyplinarnych, innowacyjnych i stwarzających szanse promowania Instytutu w kraju i za granicą. Uznaliśmy, że nowe tematy i zadania winny mieścić się w trzech kategoriach:

- o znaczeniu ogólnoeuropejskim lub światowym – realizowane w szerokiej współpracy międzynarodowej, w tym ze środków Unii Europejskiej;
- o dużej wartości poznawczej, istotne z punktu widzenia dalszego rozwoju nauki w Polsce – finansowane głównie poprzez system grantów;
- mające znaczenie dla lokalnych społeczności – podejmowane we współpracy z samorządami, finansowane z ich środków.

Dla realizacji tych celów wprowadziliśmy zmiany organizacyjne. W miejsce dotychczasowych Oddziałów powołaliśmy Ośrodki Badawcze,

Mapa rozmieszczenia placówek IAE PAN w Polsce
Map of IAE PAN centres in Poland

o ściśle zdefiniowanych kompetencjach. Ich działalność naukowa jest zogniskowana wokół programów uwidocznionych w nazwach Ośrodków. Dążymy do tego, by każdy Ośrodek miał partnera strategicznego, którym byłaby znacząca instytucja naukowo-badawcza (np. uniwersytet, instytut, politechnika). W miejsce dotychczasowych Zakładów powołaliśmy Zespoły Badawcze. Tym samym powiązania terytorialno-administracyjne pracowników (przyporządkowanie do danego Oddziału i Zakładu) zastąpiono kompetencyjnymi (włączenie do projektów badawczych). W pracach Zespołów mogą uczestniczyć pracownicy z różnych Ośrodków. Oznacza to większą ich mobilność, a jednocześnie umożliwia lepszą integrację całego Instytutu.

Od kilku lat porządkujemy strukturę zatrudnienia. Wzmocnieniem kadrowym Instytutu są doktoranci (w ramach Studium Doktoranckiego mamy ich aktualnie ponad 40), studenci-stażysty – kierowani do IAE w ramach porozumień zawieranych przez Instytut z uczelniami oraz absolwenci szkół wyższych kierowani na staże przez urzędy pracy. Pod kierunkiem liderów Zespołów Badawczych realizują zleczone im prace, wynikające z prowadzonych w Instytucie badań. Zwiększamy zatem zespół osób realizujących zadania, ale bez jednoczesnego zwiększania liczby etatów.

Przed sześciu laty powołana została kilkuosobowa Rada ds. Strategii i Rozwoju, będąca społecznym organem doradczym dyrektora. Grupa jest ona uznanych polskich i zagranicznych specjalistów różnych dyscyplin.

Elementem strategii Instytutu jest współpraca z samorządami. Jest to przykład dobrze pojętego publicznego zaangażowania naukowców, a więc nowoczesna propozycja „nauki dla społeczeństwa”. Staramy się, aby realizowane przez nas badania stały się widocznym w regionach elementem promocji „małych ojczyzn”. Samorządy są dobrym partnerem Instytutu i zarazem wsparciem naszej działalności statutowej. Umożliwia to tworzenie sieci badawczej nie tylko w wielkich ośrodkach akademickich kraju. Nazwy takich miast, jak m.in. Kalisz, Radom, Wolin, Sandomierz czy Chełm – to miejsca na mapie Polski, w których jesteśmy obecni od lat, a wyniki naszych prac są powodem do dumy dla lokalnych społeczności, współuczestniczących w podejmowanych przez Instytut przedsięwzięciach.

Od lat uczestniczymy aktywnie w ochronie dziedzictwa kulturowego – poprzez działające w strukturze Instytutu Zespoły Badań Ratowniczych. Prace te prowadzone są często w ramach konsorcjów tworzonych z czołowymi polskimi

uniwersytetami. Nie unikamy też włączania Instytutu do rozwiązywania kluczowych, niekiedy bolesnych kart historii najnowszej.

Dokonyjemy odkryć archeologicznych, których ranga naukowa jest istotnym czynnikiem promującym działalność Instytutu w kraju i za granicą. Przykładem są wyniki badań ostatniego dziesięciolecia prezentowane na stronach tej publikacji. Niektóre z nich okazały się unikatowe w Europie i świecie. Nie można zapominać w tym miejscu o dobrych, wieloletnich tradycjach Instytutu na polu teorii i praktyki badań archeologicznych.

W przebudowie znajdują się programy naukowe etnologii i historii kultury materialnej. Konfrontacja i dialog kultur współczesnego świata – to tytuł nowych studiów realizowanych w Ośrodku Etnologii i Antropologii Współczesności IAE PAN. Konfrontacja i dialog kultur są bowiem podstawowymi procesami kierującymi ludzkim postępowaniem, niezależnie od epoki, strefy geograficznej, osiągniętego poziomu technicznego i intelektualnego poszczególnych grup społecznych. Badania obejmują wybrane aspekty kultury regionów i społeczności lokalnych oraz procesy etnokulturowe zachodzące w środowiskach mniejszości etnicznych i w społeczeństwach wielonarodowych.

Z kolei Ośrodek Historii Kultury Materialnej jako jedyny w Polsce i jeden z nielicznych na świecie specjalizuje się w badaniach historii materialnej sfery kultury. Chodzi o poznawanie cywilizacyjnych aspektów dziejów społeczeństwa polskiego, rozpatrywanych na tle europejskim. Podejmowane są próby określania realiów życia codziennego, standardów egzystencji i poziomu zamożności, oznaczania biegunów nędzy i dostatku, a także rekonstruowania środowiska życia i jego przekształceń dokonywanych poprzez rozwój gospodarczy, kolonizację i urbanizację. Analizami objęte są zjawiska innowacji i modernizacji, ujmowane na tle zachodzących przemian społecznych i kulturowych.

Czeka nas jeszcze wiele pracy, mamy dużo do zrobienia. Nadal jesteśmy bowiem na etapie wdrażania długofalowej polityki reform, konsolidacji programów badawczych i czynienia Instytutu wiodącym na mapie naukowej naszego kraju. Istotnym celem pozostaje większe aniżeli dotąd współdziałanie reprezentowanych w obrębie Instytutu dyscyplin. Jeżeli program ten w pełni zostanie zrealizowany, Instytut ma szansę stać się w ciągu najbliższych lat ogólnokrajowym interdyscyplinarnym centrum badawczym, animatorem, ale i w dużym stopniu koordynatorem kluczowych dla polskiej humanistyki przedsięwzięć.

The Institute of Archaeology and Ethnology: sixty years of research...

The history of the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences and in particular the circumstances of its emergence as a scientific institution are a net effect of sweeping research initiatives mounted in post-war Poland. It may not be remembered widely today that the newly founded Institute, then called the PAN Institute of the History of Material Culture, took over the prerogatives and research programs of the Management of Research on the Origins of the Polish State directed at the time by Prof. Aleksander Gieysztor. The nationwide Institute structure and the combined fields of archaeology, ethnology and history of material culture that it represents are a derivative of that decision, as is also the laboratory support that was added at a later date. These factors have made the Institute special, distinguishing it among other institutions of a similar kind.

The last few years have been difficult, being as they were connected with perturbations resulting from a structural reform of science in Poland, changing evaluation criteria and the constant scarcity of financial means for funding statutory objectives. It is of particular significance when we know that the Institute is the largest institution of the Academy's Department I of Humanist and Social Studies and one of the largest institutions of the Academy in general. The Institute's imperative has always been an effective implementation of good research programs. The number of such programs is significant. This activity demands equally effective property management: buildings housing the Institute's individual centres and units in many parts of the country, laboratories and five extensive archaeological depots: in Wolin, Poznań, Opole, Kraków (Igołomia-Branice) and Warsaw (Łomianki). Some of our buildings have been classified as historic heritage. Maintaining this extensive infrastructure means annual acquisition of supplementary money resources and this has become a significant part of our activities beside research.

There was never any doubt as to the modifications of the research and organization formula of the Institute in the face of the transformation of Polish science taking place before our very eyes. In 2008 we started a program of preparing and implementing structural reforms, concentrating on a few key issues. On the scientific program level, this was a process of systematizing and subsequently

consolidating research tasks, followed by the introduction of new goals of measurable scientific value: interdisciplinary, innovative and creating opportunities for promoting the Institute at home and abroad. The new subjects and tasks ideally fell into three categories:

- of European and worldwide significance, carried out in broad international cooperation, including funding from the European Union;
- of considerable learning value, significant from the point of view of the development of science in Poland, financed chiefly through a system of grants;
- of significance for local communities, undertaken in association with local self-government and financed from their resources.

Organizational changes were designed to tailor the Institute structure to the new research tasks. Research Centres with strictly defined competences replaced existing Branches. The research of these Centres is focused on programs that are reflected in their appellations. Each Research Centre should have its own strategic partner in the form of important research institutions, such as universities, institutes, and technical universities. The earlier Departments were replaced with Research Teams, thus replacing the territorial-administrative links of hired staff that had previously determined assignment to a given Branch and Department with a new competence relation (inclusion in research projects). Staff from different Centres can take part in the work of a particular unit and this means greater mobility on their part, while assuring a better integration of the Institute staff as a whole.

The employment structure has also been revamped in recent years. Doctoral students (more than 40 now in the Institute's Ph.D. Program) as well as students in practical training, sent by their institutions on the basis of bilateral agreements with academic centres, have contributed significantly to the Institute's achievements in the past few years. As have university graduates sent from local labor offices who have received training under the supervision of the Research Teams, fulfilling work deriving directly from the research carried out by the institution. This line of activities has augmented the group of people implementing a given research task without swelling employment.

A Council for Strategy and Development was called up six years ago. This body of recognized Polish and foreign experts acts as a social advisory organ for the Director.

Cooperation with representatives of local communes has also been adopted as a tenet of everyday activities, exemplifying scientific involvement on the side of the public good, that is to say, a modern form of "science for the community". It is the Institute's goal to make excavations and their results a recognized element for the promotion of "small society". Self-government on a local level is a good partner for the Institute, while providing support for the institution. This creates the opportunity for forming scientific networks not only in the large academic centres of the country. Towns like Kalisz, Radom, Wolin, Sandomierz and Chełm are places on the map of Poland where the Institute has been present for years, the results of our work being a source of pride for the local communities participating in the Institute's projects.

For years the Institute has also been active in heritage protection, acting mainly through the rescue excavation units that are included in its structure. The work is carried out often in consortia formed with leading Polish universities. We have also undertaken willingly the challenges that have come with important, sometimes painful chapters of Poland's newest history.

The archaeological discoveries made by the Institute's staff have played a prominent role in promoting our activities at home and abroad. Suffice it to mention some examples from recent years presented in the pages of this volume. Some have proved unique in Europe and worldwide. Neither should one forget at this point the Institute's long record of achievement in the fields of archaeological theory and practice.

The research programs of the ethnologists and historians of material culture are being recon-

structed. New studies of the PAN Centre for Ethnology and Anthropology of the Contemporary are called Confrontation and dialogue in contemporary cultures, these being the principal processes governing human behavior regardless of epoch, geography, technical and intellectual achievement of particular social groups. Studies have covered selected aspects of regional and local community culture, as well as ethnocultural processes taking place in communities of ethnic minorities and multinational ones.

In turn, the Centre for the History of Material Culture is Poland's only and one of just a few worldwide to be engaged in research on the material aspects of the cultural sphere. It calls for researching the civilizational aspects of Polish history against the backdrop of European history. Efforts have been made to ascertain realities of everyday life, life existence standards and wealth, identifying opposite apices of prosperity and poverty. Research tasks include reconstruction of the natural environment and the transformation it is subjected to owing to economic development, colonization and urbanization. Research covers such phenomena as innovation and modernity, considered against a backdrop of social and cultural transformation.

There is still much work ahead for the Institute and a great deal has yet to be accomplished. We are still in the process of implementing a long-term policy of reforms and consolidation of research programs that will make the Institute a leading scientific institution on the map of Poland. Even greater cooperation between the disciplines represented in the Institute remains an important objective. Accomplishing these objectives in full will give the Institute the opportunity to become in the nearest future a nationwide interdisciplinary research institute, an animator, but also largely coordinator of undertakings of key importance for the Polish humanities.